

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Александра Гаварић, мастер инж. технол.

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ
1. Датум и орган који је именовao комисију 18.09.2020. године, Наставно-научно веће Технолошког факултета Нови Сад, Универзитет у Новом Саду.
2. Састав комисије са назнаком имена и презимена сваког члана, звања, назива уже научне области за коју је изабран у звање, датума избора у звање и назив факултета, установе у којој је члан комисије запослен: - Др Зоран Зековић , редовни професор, Фармацеутско инжењерство, изабран 19.02.2009. године, Технолошки факултет Нови Сад, Универзитет у Новом Саду, председник ; - Др Сенка Видовић , ванредни професор, Фармацеутско инжењерство, изабрана 22.06.2017. године, Технолошки факултет Нови Сад, Универзитет у Новом Саду, ментор ; - Др Јелена Владић , научни сарадник, Фармацеутско инжењерство, изабрана 1.08.2018. године, Технолошки факултет Нови Сад, Универзитет у Новом Саду, члан . - Др Наташа Јовановић Љешковић , ванредни професор, Фармацеутско-технолошке науке, изабрана 28.06.2017. године, Фармацеутски факултет Нови Сад, члан
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ
1. Име, име једног родитеља, презиме: Александра, Новак, Гаварић
2. Датум рођења, општина, држава: 5.01.1983. године, Нови Сад, Република Србија
3. Назив факултета, назив студијског програма дипломских академских студија – мастер и стечени стручни назив Технолошки факултет Нови Сад, Универзитет у Новом Саду, Фармацеутско инжењерство, Мастер инжењер технологије
4. Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија 2012. година, Фармацеутско инжењерство
5. Назив факултета, назив магистарске тезе, научна област и датум одбране: -
6. Научна област из које је стечено академско звање магистра наука: -

III НАСЛОВ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Савремене методе екстракције очајнице (*Marrubium vulgare* L.) и сушење одабраних екстраката, хемијски састав и биолошке активности

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Докторска дисертација кандидата Александре Гаварић изложена је у седам поглавља:

1. Увод (стр. 1-2),
2. Општи део (стр. 3-48),
3. Експериментални део (стр. 49-64),
4. Резултати и дискусија (стр. 65-109),
5. Закључци (стр. 110-113),
6. Литература (стр. 114-145),
7. Прилог (стр. 146-155).

Докторска дисертација је написана на 155 нумерисаних страница А4 формата, са 35 слика, 34 табеле и 447 литературна навода. Кључна документацијска информација је написана на српском и енглеском језику и приложена на почетку докторске дисертације.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:

У **уводном делу** докторске дисертације објашњен је значај испитивања лековитог биља које све чешће улази у састав готових лекова и тиме редукује употребу синтетских лекова праћену нежељеним фармаколошким деловањима. Указано је на предност екстракције природних биоактивних једињења применом „зелених“ савремених метода екстракције и предност оптимизације применом експерименталног дизајна и методе одзивне површине у циљу добијања производа високог квалитета. Даље су у оквиру уводног дела наведени главни циљеви истраживања надземног дела *M. vulgare*.

Општи део докторске дисертације обухвата седам потпоглавља од којих се првих пет односе на опис врсте, таксономију, распрострањеност, употребу и деловање, хемијски састав и биолошке активности *M. vulgare*. Шесто потпоглавље се бави савременим екстракционим поступцима (ултразвучна екстракција, микроталасна екстракција, екстракција субкритичном водом и екстракција суперкритичним угљендиоксидом) примењеним у овој дисертацији. Након сваке описане методе екстракције наведени су и главни параметри који утичу на исту. У седмом потпоглављу је описана *spray drying* техника сушења, принцип процеса и носачи који се користе. На основу прегледа досадашњих истраживања указано је на значај и актуелност истраживања ове недовољно испитане биљне врсте.

Поглавље **Експериментални део** обухвата детаљан опис материјала и уређаја који су коришћени у експерименталним испитивањима. Описани су поступци мацерације, микроталасне екстракције, ултразвучне екстракције, екстракције суперкритичним угљендиоксидом и субкритичном водом, као и одређивање оптималних процесних параметара. Дати су детаљни услови инструменталних техника анализе (HPLC-DAD и GC-MS) које су примењене за одређивање састава течних и липофилних екстраката надземног дела *M. vulgare*.

У поглављу **Резултати и дискусија** су приказани резултати до којих се дошло експерименталним путем у овој докторској дисертацији. Резултати су прегледно дати у табелама, приказани на сликама и образложени на методолошки разумљив и уједно информативан начин. Први приказани резултати се односе на карактеризацију биљног материјала и одређивање концентрације етанола за даљу примену у процесу екстракције биокативних једињења. За сваку од наведених екстракционих техника испитан је утицај главних параметара: ултразвучна екстракција (температура, време екстракције и снага

ултразвука), микроталасна екстракција (концентрација етанола, време екстракције и снага микроталаса) и екстракција субкритичном водом (температура, време екстракције и концентрација HCl у екстрагенту). Код течних екстраката добијених ултразвучном и микроталасном екстракцијом на оптимизованим условима утврђено је присуство хлорогенске киселине и кверцетина који нису детектовани у мацератима. Испитана је антимикуробна активност оба екстракта и утврђено да је *B. cereus* најосетљивији бактеријски сој, док је у случају квасаца *S. cerevisiae* посебно осетљив на оба екстракта. Поред ове активности испитана је и *in vitro* антихипергликемијска активност оба екстракта према α -амилази и α -глукозидази, при чему ултразвучни екстракт показује већу антихипергликемијску активност (50,63% инхибира α -амилазу и 48,67% инхибира α -глукозидазу) што се потенцијално може објаснити присуством хлорогенске киселине и кверцетина. У субкритичном екстракту, добијеном на оптималним условима, детектовано је једино присуство хидрокси метилфурфурала услед чега овај екстракт није подвргнут испитивању антимикуробне и антихипергликемијске активности. У циљу екстракције липофилних компонената *M. vulgare* примењене су дестилација етарског уља (0,05%), Soxhlet екстракција (3,23%) и екстракција суперкритичним угљендиоксидом на притисцима 100, 200 и 300 bar и температурама 40, 50 и 60 °C. Најдоминантнија компонента у свим добијеним суперкритичним екстрактима је хемотаксономски маркер марубиин који није идентификован у Soxhlet екстракту. Течни екстракти добијени ултразвучном и микроталасном екстракцијом на оптимизованим условима и мацерат су осушени *spray drying* техником (уз додатак 10 и 50% малтодекстрина) у циљу добијања стабилније форме сувог екстракта. Сувим екстрактима су одређене најзначајније физичке особине и хемијски састав као и антимикуробна и антихипергликемијска активност како би се проценила могућност њихове инкорпорације у функционалну храну, дијететске суплементе или у формулацији различитих готових производа који се примењују превентивно или ради побољшања здравља људи.

Закључци у истоименом поглављу, јасно су и концизно изведени из резултата и дискусије. У последњем поглављу **Литература**, наведено је 447 литературна навода који су цитирани у докторској дисертацији. Избор литературе је изведен на основу значаја и аргументованости за област истраживања којом се бави ова дисертација.

У поглављу **Прилог** су дати хроматограми и графици који нису приказани у поглављу Резултати и дискусија.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

Радови проистекли из истраживања у оквиру рада на докторској дисертацији:

M21 – Рад у врхунском међународном часопису:

Gavarić, A., Vladić, J., Ambrus, R., Jokić, S., Szabó-Révész, P., Tomić, M., ... & Vidović, S. (2019). Spray Drying of a Subcritical Extract Using Marrubium vulgare as a Method of Choice for Obtaining High Quality Powder. *Pharmaceutics*, 11(10), 523.

M34 – Саопштење са међународног скупа штампано у изводу:

Gavarić (Cvejin) A., Vladić J., Pavlić B., Zeković Z., Vidović S.: Horehound: subcritical water extraction and modeling of extraction process, International Conference on Science and Technique based on Applied and Fundamental Research (ICoSTAF), Szeged, 2 Jun, 2016, pp. 23-23

Vladić J., **Gavarić (Cvejin) A.,** Nastić N., Vidović S.: Development of functional products based on horehound using innovative extraction technologies, 24. International Symposium on Analytical and Environmental Problems, Szeged, 8-9 Oktobar, 2018, pp. 222-222

VII ZAKЉUČCI OДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

У оквиру ове дисертације извршена су испитивања примене савремених метода екстракције (UAE, MAE, SWE и SC-CO₂) за производњу течних и липофилних екстраката из надземног дела *Marrubium vulgare* L. Одабрани течни екстракти су оптимизовани и подвргнути *spray drying* техници сушења. Течни и суви екстракти су детаљно испитани по питању хемијског састава, антимикробног и *in vitro* антихипергликемијског деловања. На основу добијених резултата могу се извести следећи закључци:

- Поређењем укупног приноса екстракције и приноса полифенола у течним екстрактима *M. vulgare* добијеним применом конвенционалне (мацерација) и савремених метода екстракције (UAE, MAE и SWE), закључено је да савремене технике обезбеђују већи принос екстракције (Y), већи принос укупних фенола (TP) и флавоноида (TF), као и већу антиоксидативну активност (IC₅₀).

- У циљу селекције адекватног екстрагенса за UAE и MAE изведени су прелиминарни експерименти мацерације *M. vulgare* са различитим концентрацијама етанола (30, 50, 70 и 96%), при чему су у сваком мацерату спектрофотометријски одређене вредности TP, TF и IC₅₀. На основу добијања максималне вредности Y, TP и TF, и минималне вредности IC₅₀, у мацерату са 50% етанолом (MAC) као екстрагенсом ова концентрација етанола је одабрана за UAE. HPLC анализа MAC је потврдила највећи садржај фенолних киселина и флавоноида у овом екстракту. У MAC екстракту су идентификоване као доминантне следеће фенолне киселине и флавоноиди: ферулна киселина, р-кумаринска киселина, кафена киселина, рутин и хиперозид. Концентрација етанола у MAE процесу је представљала независно променљиву у опсегу 30 – 70%.

- SWE, UAE и MAE су оптимизоване коришћењем *Box-Behnken* експерименталног дизајна и методе одзивне површине. Анализа варијансе (ANOVA) и дескриптивна статистика (коэффициент детерминације, R² и коэффициент варијације, CV) су коришћене за проверу слагања модела са експерименталним подацима, при чему се може закључити да су примењени квадратни полиноми у свим случајевима представљали адекватну апроксимацију експерименталних резултата.

- Оптимални услови UAE су температура од 73,6 °C, време екстракције 40 min и снага ултразвука од 30,3 W/L, док су предвиђене вредности за испитиване одзиве Y = 16,90%; TP = 91,48 mg ЕГК/g; TF = 50,07 mg ЕК/g; IC₅₀ = 0,0181 mg/mL и EC₅₀ = 0,0564 mg/mL.

- Оптимални услови MAE су концентрација етанола од 63,8%, време екстракције 15 min и снага микроталаса 422 W, док су предвиђене вредности за испитиване одзиве Y = 15,76%; TP = 110,04 mg ЕГК/g; TF = 62,45 mg ЕК/g; IC₅₀ = 0,0191 mg/mL и EC₅₀ = 0,0545 mg/mL.

- Оптимални услови SWE су температура од 200 °C, време екстракције 20,29 min и употреба воде без додатка HCl као екстрагенса. Моделом предвиђене оптималне вредности за TP, TF и IC₅₀ су 114,07 mg ЕГК/g, 36,94 mg ЕК/g и 0,0386 mg/mL. Анализом утицаја параметара на процес екстракције може се закључити да температура представља доминантан параметар код UAE и SWE процеса, док су концентрација етанола и снага микроталаса доминантни параметри код MAE процеса.

- Течни екстракти (UAEopt, MAEopt и SWEopt) добијени на оптималним условима и MAC су подвргнути HPLC анализи, при чему су у UAEopt и MAEopt детектоване доминантне фенолне киселине и флавоноиди (кафена киселина, хлорогенска киселина, ферулна киселина, р-кумаринска киселина, кверцетин, рутин и хиперозид). Резултати HPLC анализе SWEopt су показали само HMF садржај без присуства фенолних једињења због чега суви екстракт добијен сушењем SWEopt, није подвргнут анализама одређивања инхибиторног потенцијала ензима α-амилазе и α-глукозидазе, и антимикробне активности.

- У циљу испитивања антимикробног потенцијала UAEopt и MAEopt екстраката, као и MAC одређене су MIC и MBC вредности за девет бактеријских сојева и два соја квасаца. Из добијених резултата може се закључити да је најосетљивији бактеријски сој на UAEopt и MAEopt екстракте *B. cereus*, јер MIC за оба екстракта износи 3,13 mg/mL. У случају

квасаца, *S. cerevisiae* је посебно осетљив на оба екстракта ($MIC \leq 0,05$). Управо зато би се UAEорт и MAEорт екстракти потенцијално могли користити као антибактеријска средства за сој *B. cereus*, и као антифунгална средства за сој *S. cerevisiae*.

- Испитан је *in vitro* инхибиторни потенцијал течних екстраката (UAEорт, MAEорт и MAC) за ензиме α -амилазу и α -глукозидазу. Инхибиторни потенцијал течних екстраката *M. vulgare* за α -амилазу (α -AIP) има следећи редослед: UAEорт > MAEорт > MAC. Према резултатима, UAEорт и MAEорт показују сличну инхибиторну активност према α -амилази (50,63% и 48,58%, редом), која је значајно већа у односу на MAC (21,38%). Потпуна инхибиција α -амилазе изражена преко еквивалента акарбозе за UAEорт, MAEорт и MAC износи 81,37; 75,69 и 0,33 $\mu\text{g/mL}$. Може се закључити да UAEорт инхибира α -амилазу обезбеђујући α -AIP вредност блиску вредности коју обезбеђује акарбоза (80 $\mu\text{g/mL}$). Инхибиторни потенцијал за α -глукозидазу (α -GIP) је слабији у поређењу са α -амилазом, и има следећи редослед: UAEорт > MAC > MAEорт. Као у случају α -амилазе, UAEорт показује највећу антихипергликемијску активност (48,67%) што се потенцијално може објаснити присуством хлорогенске киселине (33,11 $\mu\text{g/mL}$) и кверцетина (34,88 $\mu\text{g/mL}$). Потпуна инхибиција α -глукозидазе изражена преко еквивалента акарбозе за UAEорт, MAEорт и MAC износи 26,10; 18,60 и 22,18 $\mu\text{g/mL}$. Може се закључити да UAEорт инхибира α -глукозидазу обезбеђујући α -GIP вредност блиску вредности коју обезбеђује акарбоза (27 $\mu\text{g/mL}$).

- Екстракција липофилних једињења је извршена конвенционалном (*Soxhlet* екстракција) и савременом (SC-CO_2) екстракционом техником, и упоређен је укупан принос екстракције и хемијски састав екстраката. У суперкритичним екстрактима је утврђено присуство 10 – 20 компоненти у зависности од услова испитиваних параметара, док је у *Soxhlet* екстракту идентификовано 11 компоненти без присуства марубиина. Процент укупних идентификованих компоненти у суперкритичним екстрактима је варирао у зависности од примењеног притиска и температуре и кретао се у опсегу од 65,66 – 89,41% за 100 bar; 76,39 – 80,66% за 200 bar и 61,98 – 92,26% за 300 bar. Компоненте идентификоване у екстрактима могу се класификовати у следеће групе: оксидовани монотерпени, сесквитерпенски угљоводоници, алифатични угљоводоници, масне киселине и дитерпени. На основу добијених резултата, екстракти *M. vulgare* 100/40 и 100/50 су имали највише сесквитерпенских угљоводоника (40,29 и 23,40%), при чему је екстракт 100/40 изразито богатији сесквитерпенима.

- У циљу превазилажења недостатака течних форми производа, спроведено је испитивање могућности примене сушења *spray drying* техником за трансформацију течних екстраката *M. vulgare* (UAEорт, MAEорт и MAC) у суве екстракте, односно прашове. Сувим екстрактима су дефинисане најзначајније физичке и хемијске особине, као и биолошка активност. Може се закључити да када се UAEорт и MAEорт користе као напојне смеше, *spray drying* процес је ефикасан тек након додатка 50% MD, док је код мацерата без обзира на концентрацију додатог MD процес сушења ефикасан. HPLC анализа сувих екстраката *M. vulgare* (P MAC-10, P MAC-50, P UAE-10, P UAE-50, P MAE-10, P MAE-50) је извршена у циљу одређивања садржаја доминантних фенолних киселина, као и поређења хемијског састава пре и након *spray drying* процеса. Може се закључити да су течни екстракти значајно богатији у погледу фенолних киселина и флавоноида у односу на своје суве аналоге.

- Иако је одређен антимикуробни потенцијал за свих шест сувих екстраката, детаљно су анализирани суви екстракти добијени са мањим садржајем малтодекстрина (P MAC-10, P UAE-10 и P MAE-10). За већину испитиваних Gr- бактеријских сојева сва три сува екстракта показују дупло интензивнију активност у односу на своје течне аналоге. У случају Gr+ бактерија, P MAE-10 је потентнији према *S. aureus* и *B. subtilis* а за остале сојеве је показао једнаку активност као течни MAEорт екстракт. P MAC-10 је дупло потентнији за све испитиване Gr+ сојеве осим за *B. cereus* где је око 16-пута потентнији и *B. subtilis* где је

око 4-пута потентнији у односу на течни мацерат.

- Суви екстракти (P MAC-10, P MAC-50, P UAE-10, P UAE-50, P MAE-10, P MAE-50) нису показали антихипергликемијско деловање највероватније услед деградације хлорогенске киселине и кверцетина, који су носиоци инхибиције ензима α -амилазе и α -глукозидазе, приликом сушења *spray drying* техником. Садржај хлорогенске киселине у P UAE-10 и P MAE-10 се преполовио након сушења, док се садржај кверцетина смањио за 42,6% код P UAE-10 односно за 36,9% код P MAE-10.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

Резултати истраживања у оквиру докторске дисертације кандидата Александре Гаварић су јасно и концизно приказани, табеларно и у виду графикона. Сваки табеларни и графички приказ резултата је поткрепљен детаљном дискусијом добијених резултата, уз поређење са релевантним литературним подацима. Закључци су изведени коректно у складу са добијеним резултатима и дискусијом. На основу претходно наведеног, Комисија позитивно оцењује начин приказа и тумачења резултата истраживања.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме

Докторска дисертација је написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме.

2. Да ли дисертација садржи све битне елементе

Докторска дисертација садржи све неопходне елементе за разумевање обрађене теме и добијених резултата.

3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци

Традиционална примена надземног дела *M. vulgare* указује на велики биолошки потенцијал који није у потпуности искоришћен ако се узме у обзир скроман број регистрованих биљних препарата. Такође, за поједина фармаколошка деловања постоје контрадикторни резултати у различитим објављеним радовима. У том смислу, постојала је оправдана потреба за детаљном идентификацијом биолошки активних једињења у анализираним узорцима и испитивањем антимикробне и антихипергликемијске активности. Дисертација представља оригиналан допринос науци јер су систематичним приступом испитане, оптимизоване и поређене различите савремене екстракционе технике од којих је претходно једино микроталасна екстракција експлоатисана и циљу добијања марубина, док ултразвучна екстракција, екстракција субкритичном водом и суперкритичним угљендиоксидом до сада нису коришћене за експлоатацију ове биљне врсте. Значајан научни допринос дисертације огледа се и у примени у субкритичне екстракције водом под следећим условима: температура 160 °C, време екстракције 30 min и вода уз додатак 1,50% HCl као екстрагенс, за издвајање канцерогеног једињења НMF из биљног матрикса, те се применом ове савремене "зелене" екстракционе технике и други узорци могу ослободити овог једињења. Додатно, најдоминантнија компонента у свим добијеним суперкритичним екстрактима је хемотаксономски маркер марубин, који није идентификован у *Soxhlet* екстракту, а поседује бројна фармаколошка деловања. Техника сушења *spray drying* није до сада коришћена за превођење течних екстраката *M. vulgare* у суве екстракте који су показали изузетну антимикробну активност неколико пута интензивнију у поређењу са својим течним аналозима.

4. Недостаци дисертације и њихов утицај на резултат истраживања

Недостаци нису уочени у овој докторској дисертацији.

X ПРЕДЛОГ:

На основу укупне оцене дисертације, комисија предлаже:

Полазећи од позитивне оцене докторске дисертације Александре Гаварић, мастер инж. технол., под називом „Савремене методе екстракције очајнице (*Marrubium vulgare* L.) и сушење одабраних екстраката, хемијски састав и биолошке активности“, Комисија предлаже да се докторска дисертација прихвати, а кандидату одобри одбрана овог рада.

У Новом Саду, 23.09.2020. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

Председник

др Зоран Зековић, редовни професор

Технолошки факултет Нови Сад

Члан - ментор

др Сенка Видовић, ванредни професор

Технолошки факултет Нови Сад

Члан

др Јелена Владић, научни сарадник

Технолошки факултет Нови Сад

Члан

др Наташа Јовановић Љешковић, ванредни професор

Фармацеутски факултет Нови Сад